

21.12.2007

Dnro 2368/4/06 ja 2598/4/06

Ratkaisija: Apulaisoikeusasiamies Petri Jääskeläinen

Esittelijä: Oikeusasiamiehensihteeri Mikko Sarja

PROSESSIEDUNVALVOJAN MÄÄRÄÄMINEN

1

KANTELUKIRJOITUKSET

Dnro 2368/4/06

Kantelija pyysi 19.7.2006 päivätyssä kirjeessään oikeusasiamiestä tutkimaan Kajaanin kärjäoikeuden notaarin menettelyä prosessiedunvalvojan määräämistä koskeneessa asiassa. Kantelijan kertoman mukaan hän oli toimitettuaan kärjäoikeuteen vastauksensa eräässä riita-asiassa saanut postitse kärjäoikeuden päätöksen, jossa hänelle oli määrätty kyseiseen oikeudenkäyntiin edunvalvoja. Kantelijan kertoman mukaan päätös oli tullut yllätyksenä, koska häntä ei ollut asian johdosta lainkaan kuultu.

Dnro 2592/4/06

Valtioneuvoston silloinen apulaisoikeuskansleri Jaakko Jonkka siirsi kirjeellään 9.8.2006 dnro 766/1/06 oikeusasiamiehen käsiteltäväksi kantelijan oikeuskanslerille 8.8.2006 osoittaman kirjoituksen, jossa hän oli tyytymätön siihen, että prosessiedunvalvojan määräämistä koskeneen asian jälkeen maistraatissa oli tullut vireille varsinaisen edunvalvojan määrääminen. Kantelija toimitti tänne vielä kolme 11.8.2006 saapuneeksi kirjattua samaa asiaa koskenutta lisäkirjettä, joissa hän vastusti varsinaisen edunvalvojan määräämistä.

- - -

3

RATKAISU

3.1

Prosessiedunvalvojan määrääminen

3.1.1

Taustatietoja

Käytettävissäni olleen aineiston mukaan kärjäoikeus oli viran puolesta määrännyt kantelijalle edunvalvojan oikeudenkäyntiä varten riita-asiassa, jossa kantelija oli ollut vastaajana. Kärjäoikeuden päätöksen, jonka oli tehnyt notaari,

perusteluiden mukaan tämä oli ollut kantelijan oikeusturvan kannalta välttämätöntä.

Koska päätöksen perusteluista ei lähemmin ilmennyt, miksi prosessiedunvalvojan määräämistä oli pidetty vastaajan oikeusturvan kannalta välttämättömänä, pyysin käräjäoikeudelta selvityksen prosessiedunvalvojan määräämisen perusteista, asian ratkaisemiseksi hankituista selvityksistä ja kantelijan kuulemisesta asian johdosta.

Selvityksessään notaari totesi muun muassa, että velkomusasian oikeudenkäynnissä vastaajana ollut kantelija oli toimittanut käräjäoikeuteen kolme erillistä kirjelmää vastauksenaan haastehakemukseen. Niissä kantelija oli notaarin käsityksen mukaan osittain ottanut kantaa esitettyihin vaatimuksiin ja kiistänyt saatavan sekä määrältään että perusteeltaan. Notaarin mukaan kantelijan käräjäoikeuteen toimittamat vastaukset olivat lisäksi sisältäneet sellaista informaatiota, josta notaari oli päätellyt, ettei vastaaja ollut kykenevä valvomaan omaa etuaan. Notaarin tarkoitus oli prosessiedunvalvojan määräämisellä varmistua siitä, että kantelijan kiistämisen perusteet tulivat asianmukaisesti ja kattavasti käsitellyksi eikä asiassa annettu yksipuolista tuomiota ilman, että kantelijan vastauksissaan viittaamat seikat olisivat tulleet selvitettyiksi.

Käräjäoikeuden laamanni ei lausunnossaan ottanut nimenomaisesti kantaa notaarin menettelyyn vaan vain viittasi lausuntoon notaarin antamaan selvitykseen. Käräjäoikeus ei siten pyynnöstäni huolimatta lausunut lainkaan siitä peruskysymyksestä, olisiko kantelijalle tullut varata tilaisuus tulla kuulluksi ennen prosessiedunvalvojan määräämistä.

3.1.2

Arviointia

Perustuslain 14 §:n 3 momentin mukaan julkisen vallan tehtävänä on edistää yksilön mahdollisuuksia vaikuttaa häntä itseään koskevaan päätöksentekoon. Saman lain 21 §:n 2 momentin nojalla oikeus tulla kuulluksi kuuluu oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin perusteisiin, ja tämä oikeus tulee turvata lailla. Edelleen perustuslain 22 §:n mukaan julkisen vallan on turvattava perusoikeuksien toteutuminen.

Oikeudenkäymiskaaren 12 luvun 4a §:n 1 momentissa on säädetty, että jos asianosainen sairauden, henkisen toiminnan häiriintymisen, heikentyneen terveydentilan tai muun vastaavan syyn vuoksi on kykenemätön valvomaan etuaan oikeudenkäynnissä, tuomioistuimissa, jossa oikeudenkäynti on vireillä, voi viran puolesta määrätä hänelle edunvalvojan oikeudenkäyntiä varten. Edunvalvojan sovelletaan saman lainkohdan mukaan holhoustoimilain säännöksiä.

Edellä mainitussa säännöksessä ei ole lähemmin säädetty siitä, millaisia menettelytapoja prosessiedunvalvojan määräämisessä on noudatettava. Säännöksen perusteluissa on todettu, että edunvalvoja voidaan vireillä olevassa asiassa määrätä asianosaiselle ilman, että siitä on tehty erillinen hakemus.

Säännöksen tarkoituksena on luoda edellytykset sille, että oikeudenkäynti voi näissäkin tapauksissa päättyä asiallisesti oikeaan tulokseen (HE 146/1998 vp, s. 81). Toisaalta prosessiedunvalvojan määrääminen lienee mahdollista käräjäoikeudelle tehdyn pyynnönkin perusteella.

Puheena olevan oikeudenkäymiskaaren säännöksen mukaan prosessiedunvalvojaan sovelletaan holhoustoimilain säännöksiä. Se sijaan lainkohdassa ei ole nimenomaisesti säädetty, että niitä noudatetaan myös prosessiedunvalvojan määräämismenettelyssä. Oikeuskirjallisuudessa Välimäki on katsonut, että prosessiedunvalvojaakin määrättäessä tulee noudattaa holhoustoimilain 8 luvun säännöksiä, jolloin käräjäoikeuden tulee noudattaa esimerkiksi kuulemista ja selvityksen hankkimista koskevia holhoustoimilain säännöksiä (ks. Pertti Välimäki: Holhoustoimen pääpiirteet, 2003, s. 155).

Holhoustoimilain 73 §:n 2 momentin mukaan asiassa, joka koskee edunvalvojan määräämistä täysi-ikäiselle, on sille, jonka etua on valvottava, sekä jollei se olosuhteet huomioon ottaen ole ilmeisen tarpeetonta, hänen aviopuolisolleen varattava tilaisuus tulla kuulluksi. Tilaisuutta tulla kuulluksi ei 3 momentin mukaan kuitenkaan tarvitse varata, jos kuultavaksi kutsuminen olisi toimitettava oikeudenkäymiskaaren 11 luvun 9 §:ssä tarkoitetulla tuomioistuimen kuulutuksella. Holhoustoimilain 78 §:n mukaan edunvalvojan määräämistä koskevassa asiassa tuomioistuimen on hankittava omasta aloitteestaan kaikki se selvitys, joka on tarpeen asian ratkaisemiseksi.

Prosessiedunvalvojan määräämisessä on kyse siitä, että lähtökohtaisesti juridisesti täysivaltaiselle ja oikeudenkäyntikelpoiselle henkilölle määrätään edunvalvoja oikeudenkäyntiä varten, jos asianosainen osoittaa tosiasiallisesti kykenemättömäksi valvomaan etujaan oikeudenkäynnissä. Laissa ei sinänsä ole säädetty siitä, millä tavoin tai millaisen selvityksen pohjalta prosessiedunvalvojan tarpeellisuutta on arvioitava. Tarve voi siten lähtökohtaisesti ilmetä niin henkilön käyttäytymisestä oikeuden istunnossa kuin esimerkiksi hänen oikeudelle toimittamistaan kirjelmistä.

Edunvalvojan määräämistä oikeudenkäyntiä varten oikeudenkäymiskaaren 12 luvun 4 a §:n 1 momentin nojalla voidaan pitää pidemmälle menevänä toimenpiteenä kuin oikeudenkäyntiavustajan määräämistä edunvalvontaoikeudenkäynnissä holhoustoimilain 82 §:n nojalla. Tällä on mielestäni merkitystä kuulemistilaisuuden varaamisvelvollisuutta arvioitaessa, koska mitä enemmän oikeustoimella puututaan henkilön itsemääräämisoikeuteen, sitä korostuneemmat ovat kuulemiselle asetetut vaatimukset. Viimeksi mainitun säännöksen perusteluiden mukaan kysymys siitä, määrätäänkö henkilölle edunvalvontaa koskevassa oikeudenkäynnissä edunvalvoja vai oikeudenkäyntiavustaja oikeudenkäyntiä varten, on ratkaistava sillä perusteella, kykeneekö asianomainen valvomaan oikeudenkäyntiavustajan toimenpiteitä ja antamaan tälle perusteltuja toimintaohjeita. Myönteisessä tapauksessa voidaan oikeudenkäyntiavustajan määrääminen katsoa riittäväksi, mutta muussa tapauksessa olisi määrättävä edunvalvoja (HE 146/1998 vp, s. 67–68).

Edunvalvojan määräämisellä pyritään kaikissa tilanteissa suojaamaan päämiestä tilanteessa, jossa hän ei itse kykene etuaan ajamaan. Oikeusasiamies ei voi puuttua tuomioistuinten harkintavallan käyttöön, jollei harkintavallan rajoja ole ylitetty tai sitä muutoin ole käytetty väärin. Minulla ei sinänsä ole oikeudellisia perusteita kyseenalaistaa käräjäoikeuden harkintavallan käytön asianmukaisuutta mitä tulee prosessiedunvalvojan määräämisen tarpeellisuuteen.

Oikeudenkäyntimenettelyyn kuitenkin kuuluu, että sitä, jonka oikeuksiin ja etuihin oikeudenkäynnillä pyritään puuttumaan, on joko kuultava tai hänelle on ainakin varattava tilaisuus tulla kuulluksi. Edunvalvojan määrääminen kuulemistilaisuutta varaamatta voi tulla kyseeseen vain poikkeuksellisesti. Esimerkiksi holhustoimilain nojalla edunvalvoja voidaan määrätä kuulemistilaisuutta varaamatta vain silloin, kun on kyse lain 79 §:n tarkoittamasta väliaikais määräyksen antamisesta.

3.1.3

Johtopäätös

Koska oikeudenkäymiskaaren 12 luvun 4 a §:n 1 momentin nojalla määrättyyn edunvalvojaan sovelletaan holhustoimilain edunvalvojaa koskevia säännöksiä, on mielestäni johdonmukaisuussyistä mutta ennen kaikkea perusoikeutena turvattun kuulemisperiaatteen yleinen tärkeys ja oikeudenkäynnin osapuolille kuuluva itsemääräämisoikeus huomioon ottaen perusteltua lähteä siitä, että henkilölle, jolle tuomioistuin on aikeissa viran puolesta määrätä edunvalvojan oikeudenkäyntiä varten, tulee tätä ennen holhustoimilaissa säädetyllä tavalla varata tilaisuus tulla kuulluksi. Koska näin ei nyt ollut tehty, katson Kajaanin käräjäoikeuden menetelleen asiassa virheellisesti.

Totean vielä, että suhteellisuusperiaatteen mukaan toimenpiteet tulee asettaa lievimmälle tasolle, jolla tavoiteltu lopputulos voidaan saavuttaa. Tätä periaatetta kuulemiseen soveltaen ei olisi mielestäni ollut poissuljettua menetellä nyt puheena olevassa tapauksessa niinkin, että käräjäoikeus olisi – sikäli kuin se oli kantelijan vastausten perusteella katsonut kiistämisen perusteiden jääneen epäselviksi – pyytänyt kantelijaa täydentämään vastaustaan ja tässä yhteydessä tiedustellut hänen kantaansa prosessiedunvalvojan määräämiseen sen sijaan, että prosessiedunvalvoja olisi määrätty suoraan kantelijan vastausten perusteella.

3.2

Varsinaisen edunvalvojan määräämistä koskeva asia

Tältä osin katson, että kirjoituksista ilmenneiden tietojen perusteella asiassa ei ilmennyt aihetta epäillä lainvastaista menettelyä tai velvollisuuden laiminlyöntiä. Tämän vuoksi asiaa ei ryhdytty enemmälti tutkimaan eikä se siten johtanut toimenpiteisiin.

4

TOIMENPITEET

Saatan edellä kohdassa 3.1.3 esittämäni käsityksen Kajaanin kärjäoikeuden notaarin menettelyn virheellisyydestä hänen tietoonsa. Samalla kiinnitän kärjäoikeuden huomiota asian merkitykseen notaarien perehdyttämisessä. Tässä tarkoituksessa lähetän kärjäoikeudelle jäljennöksen tästä päätöksestäni edelleen notaarin tietoon saatettavaksi.